

EPİGENETİK HAFIZA, HÜCRELERDE SAKLI SOSYOLOJİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Bu metin, epigenetik kavramını yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, toplumsal, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla ele alan bütüncül bir düşünce çerçevesi sunar. Epigenetik, genlerin sabit bir kader olmadığını; yaşam koşullarının, toplumsal ilişkilerin, travmaların ve çevresel etkilerin biyolojik işleyiş üzerinde kalıcı izler bıraktığını ortaya koyar. Bu bağlamda insan bedeni, yalnızca biyolojik bir organizma değil, tarihsel deneyimlerin, sosyal eşitsizliklerin ve kültürel pratiklerin kaydını tutan canlı bir arşiv olarak değerlendirilir.

Metin, epigenetik yaklaşımı sosyoloji, psikoloji ve antropolojiyle buluşturarak insanın yalnızca bireysel değil, kolektif bir varlık olduğunu vurgular. Yoksulluk, göç, şiddet, güvencesizlik gibi toplumsal olguların bireyin ruhsal ve bedensel yapısında kalıcı izler bıraktığı; bu izlerin kuşaklar boyunca aktarılabilirdiği ifade edilir. Böylece toplumsal eşitsizlik, yalnızca sosyal bir sorun değil, biyolojik bir miras hâline gelir.

Heterobilim Okulu bu yaklaşımı, etik bir çağrıya dönüştürür. Epigenetik, insanın hem kendi bedeni hem de başkalarının geleceği karşısındaki sorumluluğunu görünür kılar. Toplumun nasıl örgütlendiği, hangi değerleri yücelttiği ve hangi koşulları normalleştirdiği, yalnızca bugünü değil, henüz doğmamış kuşakların yaşamını da belirler. Bu nedenle metin, epigenetiği bilimsel bir veri olmanın ötesinde, toplumsal adalet ve etik sorumluluk çağrısı olarak ele alır.

SUMMARY

This text presents epigenetics not merely as a biological mechanism but as a comprehensive framework that connects biology with social, cultural, and historical processes. Epigenetics reveals that human beings are not shaped solely by genetic inheritance; rather, life conditions, social environments, trauma, and collective experiences leave lasting biological imprints. In this sense, the human body becomes a living archive in which social history is inscribed at the cellular level.

By integrating sociology, psychology, and anthropology, the text emphasizes that individuals are not isolated biological entities but products of relational and historical contexts. Poverty, migration, violence, and inequality do not only shape consciousness; they also alter physiological processes and can be transmitted across generations. Social inequality thus becomes a biological reality, not merely a structural one.

Within this framework, the Heterobilim perspective frames epigenetics as an ethical and political issue. It argues that societies are responsible not only for shaping present lives but also for influencing the biological futures of coming generations. Human existence is therefore understood as both socially constructed and biologically responsive. Epigenetics, in this sense, becomes a moral lens through which responsibility, justice, and care must be reconsidered. It transforms scientific insight into an ethical call, urging societies to recognize that the conditions they create today will echo within the bodies of tomorrow.

BEDENİN HAFIZASI, TOPLUMUN YAZISI

Epigenetik, biyolojinin uzun süre sessiz tuttuğu bir gerçeği nihayet yüksek sesle dile getirir: İnsan yalnızca genlerinin toplamı değildir; yaşadıkları, maruz kaldıkları, maruz bırakıldıkları ve hatırladıklarıyla şekillenen canlı bir arşivdir. Bu cümle, biyolojinin sınırlarını aşır sosyolojinin, psikolojinin ve antropolojinin merkezine düşer. Çünkü epigenetik, genetik determinizmin soğuk kaderciliğini kırar; insanı tarih, kültür ve ilişki ağlarıyla birlikte düşünmeyi zorunlu kılar. Artık beden, yalnızca biyolojik bir makine değil; toplumsal hafızanın, travmanın, direnişin ve aktarımın canlı bir taşıyıcısıdır.

Epigenetik Sosyoloji¹, toplumsal yapıların insan bedeninde bıraktığı biyolojik izleri inceleyen disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Bu perspektif, yoksulluk, eşitsizlik, şiddet, göç ve stres gibi toplumsal olguların yalnızca sosyal deneyimler değil, aynı zamanda gen ifadesini etkileyen biyolojik süreçler olduğunu savunur. Toplum, böylece yalnızca kültürel normlar üreten bir yapı değil, bedenleri şekillendiren bir güç hâline gelir. Epigenetik sosyoloji, bireyin biyolojik durumunu toplumsal koşullardan bağımsız düşünmez; insanı tarih, çevre ve ilişkiler ağı içinde konumlandırır. Bu yaklaşım, sosyal adaletin biyolojik sonuçlarını görünür kılar.

Epigenetik antropoloji², insanı yalnızca kültürel pratiklerin taşıyıcısı olarak değil, tarihsel deneyimlerin bedende iz bıraktığı canlı bir arşiv olarak ele alır. Kültür, burada sembolik bir düzen olmaktan çıkar; biyolojik

---

¹ **Epigenetik Sosyoloji**: Epigenetik Sosyoloji, Heterobilim Okulu'nun insanı yalnızca toplumsal rollerin taşıyıcısı değil, tarihsel yüklerin biyolojik yankılarını taşıyan bir varlık olarak ele alan kuramsal çerçevesidir. Bu yaklaşım, toplumun yalnızca düşünceyi, davranışı ya da kültürü biçimlendirmede değil; bedeni, hücreyi ve hatta nesiller arası biyolojik aktarımı da şekillendirdiğini savunur. Epigenetik Sosyoloji, sosyal olan ile biyolojik olan arasındaki sınırı ortadan kaldırarak, insanı hem tarihsel hem de hücresele bir varlık olarak kavrar. Böylece sosyoloji, yalnızca kurumların ve normların bilimi olmaktan çıkar; bedenin hafızasını okuyan bir disipline dönüşür. Bu yaklaşımda toplum, soyut bir yapı değil; bireyin bedeninde iz bırakan canlı bir organizmadır. Yoksulluk, göç, savaş, sınıfsal baskı, cinsiyet rejimleri ve süregelen belirsizlik, yalnızca ruhsal ya da kültürel travmalar üretmez; gen ifadesini etkileyen biyolojik izler de bırakır. Epigenetik Sosyoloji, bu nedenle, "toplumsal olanın bedensel yankısı"nı analiz eder. Beden, burada pasif bir taşıyıcı değil; toplumsal düzenin kaydını tutan bir arşivdir. Hücreler, toplumun yazdığı metni sessizce saklar. Heterobilim Okulu açısından Epigenetik Sosyoloji, klasik determinizmleri aşan bir düşünme biçimidir. Ne biyolojik indirgemeciliği ne de salt kültürel açıklamaları kabul eder. İnsan, ne yalnızca genlerinin ne de yalnızca toplumsal rollerinin ürünüdür; o, sürekli etkileşim hâlindeki çok katmanlı bir varlıktır. Bu nedenle Epigenetik Sosyoloji, bireyi sabit bir kimlik olarak değil, tarihsel, duygusal ve biyolojik akışların kesişim noktası olarak kavrar. Burada kimlik, sabit değil; süreçseldir. Bu kavram, aynı zamanda etik bir uyarıdır. Çünkü eğer toplumsal düzenler biyolojik izler bırakıyorsa, her sosyal politika, her ekonomik tercih, her eğitim modeli bir tür "bedensel yazım"dır. Heterobilim Okulu bu noktada soruyu tersine çevirir: Toplum insanı nasıl şekillendiriyor değil, biz nasıl bir insan türü üretiyoruz? Epigenetik Sosyoloji, adalet, eşitlik ve bakım kavramlarını yalnızca ahlaki değil, biyolojik sorumluluklar olarak ele alır. Böylece etik, soyut bir norm olmaktan çıkar; kuşaklar arası bir sorumluluğa dönüşür. Sonuç olarak Epigenetik Sosyoloji, insanı ne yalnızca genlerinin mahkûmu ne de mutlak özgür bir özne olarak görür. Onu, tarih ile biyolojinin kesiştiği bir eşikte konumlandırır. Heterobilim Okulu bu yaklaşımı, çağımızın en acil sorusuna verilen bir yanıt olarak okur: İnsan, kendisini nasıl üretmektedir? Bu sorunun yanıtı, artık yalnızca düşüncede değil, hücrelerin sessiz hafızasında aranmalıdır.

² **Epigenetik antropoloji**, Heterobilim Okulu'nun insanı yalnızca kültürel bir varlık olarak değil, tarihsel deneyimlerin biyolojik izlerini taşıyan canlı bir arşiv olarak ele alan özgün kavramsal alanıdır; bu yaklaşım, insan topluluklarının ritüellerini, inançlarını, beslenme biçimlerini, şiddetle ve doğayla kurdukları ilişkileri yalnızca sembolik düzenler olarak değil, bedenin moleküler hafızasına işleyen süreçler olarak okur. Antropoloji burada folklorun, mitin ya da kültürel anlatının ötesine geçer; epigenetik düzeyde kültürün nasıl bedenleştiğini, travmanın, yoksulluğun, göçün, sömürünün ve dayanışmanın nasıl biyolojik izler bıraktığını

hafızaya kazınan bir süreç hâline gelir. Heterobilim Okulu açısından epigenetik antropoloji, toplumsal deneyimlerin hücresel düzeyde nasıl yankılandığını araştırır. Yoksulluk, travma, ritüel ve aidiyet, yalnızca anlam dünyasını değil, bedenün biyokimyasal düzenini de biçimlendirir. Bu yaklaşım, insanı sabit bir kimlik olarak değil, tarihsel ve biyolojik süreçlerin kesişim noktası olarak kavrar. Epigenetik antropoloji böylece kültürü, nesiller arası aktarılan canlı bir hafıza olarak yeniden düşünmeye çağırır.

Epigenetik psikoloji³, bireyin ruhsal dünyasını yalnızca bilinç, öğrenme ya da kişisel deneyimlerle değil; bu deneyimlerin bedende bıraktığı biyolojik izlerle birlikte ele alan bir yaklaşımdır. Duygusal travmalar, kronik stres, ihmal, sevgi ya da güven duygusu; sinir sistemi ve gen ifadesi üzerinden kalıcı etkiler yaratır. Böylece psikolojik yaşantı, yalnızca zihinsel bir süreç olmaktan çıkar, hücresel hafızaya dönüşür. Epigenetik psikoloji, bireyin ruhsal durumunu soyut bir iç dünya olarak değil, toplumsal koşulların bedene kazınmış sonucu olarak ele alır. Bu yaklaşım, psikolojiyi etik ve toplumsal sorumlulukla yeniden düşünmeye çağırır.

Epigenetik, gen dizisinin değişmeden kalmasına rağmen genlerin nasıl, ne zaman ve hangi koşullarda ifade edildiğini belirleyen mekanizmaları inceler. Beslenme, stres, travma, sevgi, yoksulluk, savaş, göç, bakım, eğitim gibi etkenler; DNA'nın üzerindeki kimyasal işaretler yoluyla biyolojik süreçleri şekillendirir. Bu, biyolojinin sosyalleştiği noktadır. İşte tam burada sosyal bilimler devreye girer: Sosyoloji, psikoloji ve antropoloji artık yalnızca anlam, kültür ya da davranış düzeyinde değil; bedenün en derin katmanlarında işleyen tarihsel izleri çözümlenmekle yükümlüdür.

Sosyoloji açısından epigenetik, toplumsal eşitsizliğin biyolojik bir yankıya sahip olduğunu gösterir. Yoksulluk, ayrımcılık, sınıfsal baskı, savaş ya da göç yalnızca "sosyal deneyimler" değildir; bedene yazılır, hücre düzeyinde taşınır. Pierre Bourdieu'nün "habitus" kavramı burada yeni bir derinlik kazanır: Habitus artık yalnızca öğrenilmiş davranış kalıpları değil, biyolojik belleğe kazınmış tarihsel izlerdir. Toplumsal yapı, bireyin

3

---

sorgular. Heterobilim Okulu açısından epigenetik antropoloji, insanın tarihsel deneyiminin sadece düşüncede değil, hücresel katmanda da devam ettiğini gösterir. Bir toplumun yeme alışkanlıkları, yas ritüelleri, korkuları, tabuları ve inanç sistemleri, bireyin gen ifadesini etkileyerek nesiller arası bir biyolojik hafıza üretir. Bu yaklaşım, antropolojiyi geçmişini belgeleyen bir disiplin olmaktan çıkarır; onu yaşayan bedenlerin içindeki tarihsel akışı okumaya yönelten bir bilgi alanına dönüştürür. Epigenetik antropoloji, kültürü bir "anlam sistemi" olmaktan öte, canlı bir organizma gibi ele alır; kültür burada hücrelere sinen bir çevredir. Heterobilim Okulu bu nedenle insanı ne yalnızca biyolojik ne de yalnızca kültürel bir varlık olarak görür; insanı, tarihsel deneyimlerin bedensel yankısı olarak tanımlar. Böylece antropoloji, geçmişin izlerini açıklayan bir bilim olmaktan çıkar, geleceğin biyolojik ve etik sorumluluğunu üstlenen bir düşünce pratiğine dönüşür.

³ **Epigenetik psikoloji**, insan ruhsallığını yalnızca bireysel yaşantılar, bilinç süreçleri ya da kişisel geçmiş üzerinden değil, biyolojik hafızanın toplumsal ve tarihsel koşullarla nasıl biçimlendiği üzerinden ele alan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu perspektife göre psikolojik deneyimler yalnızca zihinde yaşanmaz; bedenün hücresel yapısına kadar uzanan izler bırakır. Travma, kronik stres, ihmal, yoksulluk ya da süreğen güvensizlik gibi deneyimler, sinir sistemi ve gen ifadesi üzerinde kalıcı etkiler oluşturarak bireyin duyu düzenleme biçimlerini, stres tepkilerini ve hatta bilişsel eğilimlerini şekillendirir. Epigenetik psikoloji, bu nedenle, ruhsal sorunları yalnızca bireysel zayıflık ya da içsel çatışma olarak değil, tarihsel ve toplumsal koşulların biyolojik yansımaları olarak ele alır. Bu yaklaşım, psikolojiyi içe dönük bir açıklama modelinden çıkarıp toplumsal bağlama yerleştirir. Bir bireyin kaygısı, depresyonu ya da öfke eşiği yalnızca kişisel geçmişin değil; ailesel travmaların, sınıfsal baskıların, kültürel belirsizliklerin ve kolektif korkuların da ürünüdür. Epigenetik psikoloji bu noktada, ruhsal sorunların kuşaklar arası aktarımını görünür kılar; bastırılmış travmaların biyolojik izler yoluyla yeni kuşaklara taşındığını ortaya koyar. Böylece psikoloji, bireyin iç dünyasını onarmaya çalışan dar bir alan olmaktan çıkar; toplumsal sorumluluk, etik ve adaletle iç içe geçen bir disipline dönüşür. Epigenetik psikoloji, insan ruhunun yalnızca bireysel değil, tarihsel bir varlık olduğunu kabul eden bir düşünme biçimidir.

bedeninde sessizce çalışır; stres hormonları, bağışıklık yanıtları, hatta gen ifadesi bu yapının dilini konuşur. Bu nedenle sınıf, yalnızca ekonomik değil, biyolojik bir kader gibi işlemeye başlar.

Psikoloji açısından bakıldığında epigenetik, travmanın kuşaklararası aktarımına bilimsel bir zemin sunar. Freud'un sezgisel olarak fark ettiği, Jung'un kolektif bilinçdışıyla mitolojik bir düzleme taşıdığı şey; bugün epigenetik mekanizmalarla somutlanmaktadır. Travma yalnızca hatırlanan bir anı değil, bedende taşınan bir yük, sinir sistemine kazınmış bir alarm hâlidir. Travma yaşayan bireyin çocuğu, travmayı yaşamamış olsa bile onun fizyolojik yankılarını taşıyabilir. Bu durum, psikolojiyi bireysel bir iç dünya incelemesi olmaktan çıkarıp tarihsel ve toplumsal bir okumaya zorlar. Terapi artık yalnızca bireyi değil, onun soy kütüğünü, toplumsal bağlamını ve tarihsel yüklerini de dikkate almak zorundadır.

Antropoloji açısından epigenetik, kültürün biyolojiye nasıl nüfuz ettiğini gösteren güçlü bir kanıttır. Beslenme alışkanlıkları, ritüeller, yas biçimleri, cinsiyet rolleri, hatta yasaklar ve tabular, yalnızca sembolik düzenler değildir; bedenin işleyişini biçimlendiren çevresel kodlardır. Bir toplumun yeme içme pratikleri, çocuk yetiştirme biçimleri, şiddetle kurduğu ilişki, nesiller boyunca epigenetik izler bırakır. Bu da kültürü, yalnızca anlamlar sistemi değil, biyolojik bir ekosistem hâline getirir. Antropoloji bu noktada, insanın doğa ile kurduğu ilişkinin yalnızca kültürel değil, hücrenel olduğunu da kabul etmek zorundadır.

Epigenetik ile sosyal bilimler arasındaki bu kesişim, modernitenin insan anlayışını kökten sarsar. Aydınlanma düşüncesinin bireyci, rasyonel ve özerk öznesi yerini; ilişkisel, geçirgen, tarihsel ve kırılğan bir özneye bırakır. İnsan artık kendi kendini yaratan bir varlık değil, başkalarının eylemleriyle, sözleriyle, ihmalleriyle ve şefkatiyle şekillenen bir canlıdır. Bu bakış açısı, etik ve politik sorumluluğu da yeniden tanımlar. Eğer toplumsal koşullar biyolojik sonuçlar doğuruyorsa, adaletsizlik yalnızca ahlaki bir sorun değil, biyolojik bir şiddet biçimidir.

Bu noktada epigenetik, sosyal bilimler için yalnızca yeni bir araç değil, yeni bir etik çağrıdır. Yoksulluğun, ırkçılığın, cinsiyetçiliğin ve savaşın bedende bıraktığı izler, politik kararların biyolojik bedellerini görünür kılar. Böylece sosyal politika, artık sadece refah dağıtımı değil, biyolojik onarım meselesi hâline gelir. Toplumsal adalet, hücrenel bir adalet talebine dönüşür.

Bu bölümde çizilen çerçeve, epigenetiği biyolojinin dar sınırlarından çıkarıp sosyoloji, psikoloji ve antropolojinin kesişiminde konumlandırır. Ancak bu yalnızca başlangıçtır. Bir sonraki bölümde, bu kesişimin modern iktidar biçimleriyle, özellikle de neoliberal yönetimsellik, biyopolitika ve toplumsal mühendislik pratikleriyle nasıl iç içe geçtiğini; bedenlerin nasıl yönetildiğini, düzenlendiğini ve normalize edildiğini ele alacağım. Son bölümde ise Heterobilim Okulu'nun bu tabloya getirdiği eleştirel ve kurucu perspektifi, epigenetiği bir özgürleşme imkânı olarak nasıl yeniden düşündüğünü tartışacağım.

BİYOİKTİDAR, BEDENİN YÖNETİMİ VE EPİGENETİK İTAAT

Epigenetiğin sosyal bilimlerle kesiştiği yerde yalnızca yeni bir bilimsel paradigma değil, aynı zamanda yeni bir iktidar rejimi belirir. Çünkü bedeni şekillendiren şey artık yalnızca yasa, disiplin ya da ideoloji değildir; duygu, stres, belirsizlik, yoksulluk ve güvencesizlik gibi görünmez kuvvetlerdir. Michel Foucault'nun "biyopolitika" kavramıyla işaret ettiği iktidar biçimi, burada yeni bir derinlik kazanır: İktidar artık yalnızca bedenleri denetlemez, bedenlerin gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağını da belirler. Epigenetik, iktidarın zamansal ufkunu genişletir; hükmetme, yalnızca bugünü değil, henüz doğmamış olanı da kapsar.

Bu bağlamda sosyal düzen, bir tür biyolojik yazılım üreticisine dönüşür. Eğitim sistemi, iş piyasası, medya, şehir planlaması ve aile yapıları yalnızca davranışları değil, organizmanın stres tepkilerini, bağışıklık yanıtlarını, hatta gen ifadesini etkiler. Yoksulluk bir sosyoekonomik kategori olmaktan çıkar; bedensel bir kader hâline

gelir. Sürekli kaygı altında yaşayan bireylerin çocuklarında görülen epigenetik değişimler, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımının yalnızca kültürel değil, biyolojik olduğunu gösterir. Böylece sınıf, artık yalnızca ekonomik bir konum değil, hücrel bir yazgıya dönüşür.

Psikoloji bu noktada radikal bir dönüşüm yaşar. Travma, artık yalnızca zihinsel bir yara değil, bedensel bir hafıza olarak kavranır. Savaş, göç, istismar, yoksulluk gibi deneyimler, sinir sisteminin kalıcı biçimde yeniden örgütlenmesine yol açar. Bu durum, "bireysel terapi" anlayışını yetersiz kılar; çünkü travmanın kaynağı bireyin içinde değil, yaşadığı toplumsal dokudadır. Epigenetik perspektif, psikolojiyi bireysel uyum arayışından çıkarıp toplumsal iyileşme fikrine zorlar. İyileşme artık yalnızca kişinin iç dünyasında değil, yaşam koşullarında gerçekleşmelidir.

Antropoloji açısından bakıldığında ise epigenetik, kültürün yalnızca anlamlar sistemi olmadığını, aynı zamanda biyolojik bir mühendislik alanı olduğunu gösterir. Ritüeller, beslenme biçimleri, çocuk yetiştirme pratikleri, yas tutma ritimleri; hepsi bedenin fizyolojisini biçimlendirir. Bir toplumun yeme içme düzeni, onun sinir sistemini; yas ritüelleri, stres düzenleme mekanizmalarını; şiddet kültürü, hormonal dengelerini etkiler. Böylece kültür, soyut bir üstyapı olmaktan çıkar, doğrudan bedensel bir gerçekliğe dönüşür.

Bu noktada epigenetik, modernliğin ilerleme mitini de sarsar. Teknolojik gelişme, her zaman biyolojik iyileşme anlamına gelmez. Aksine, hız, belirsizlik ve sürekli performans baskısı, epigenetik düzeyde yıkıcı izler bırakabilir. Modern insan, teknolojik olarak güçlenirken biyolojik olarak kırılganlaşmaktadır. Bu durum, ilerleme fikrinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılar. İlerleme, daha fazla üretmek değil; daha az zarar vermek, daha az travma üretmek anlamına gelmelidir.

Bu bağlamda epigenetik, etik bir çağrıya dönüşür. Toplumsal düzenin her kararı, yalnızca bugünü değil, gelecekteki bedenleri de biçimlendirmektedir. Bu nedenle siyaset, ekonomi ve kültür alanındaki her tercih, aynı zamanda biyolojik bir müdahaledir. Çocuklara uygulanan eğitim modelleri, şehirlerin mimarisi, çalışma koşulları, hatta medya dili; hepsi epigenetik birer etkidir. Toplum, kendi geleceğini hücrel düzeyde yeniden üretmektedir.

Bu noktada sosyal bilimlerin görevi yalnızca açıklamak değil, ifşa etmektir. Epigenetik, görünmez olanı görünür kılar: yoksulluğun bedene kazındığını, travmanın nesiller boyu aktığını, şiddetin biyolojik bir yankısı olduğunu gösterir. Bu bilgi, etik bir sorumluluk doğurur. Artık "bilmiyorduk" deme lüksü yoktur. Bilmek, müdahale etmeyi; anlamak, dönüştürmeyi gerektirir.

Bir sonraki ve son bölümde, Heterobilim Okulu'nun bu tabloya nasıl yaklaştığını, epigenetiği yalnızca bir bilimsel veri olarak değil, bir düşünme biçimi, bir etik çağrı ve bir toplumsal dönüşüm aracı olarak nasıl yeniden kurduğunu ele alacağım. Burada mesele yalnızca insanın nasıl etkilendiği değil; insanın bu bilgiyi nasıl bir sorumluluğa dönüştürebileceğidir.

HETEROBİLİM OKULU VE EPIGENETİK AKLIN YENİ AHLÂKI

Epigenetik, yalnızca biyolojinin sınırlarını genişleten bir bilimsel bulgu değil; insanı yeniden düşünmeye zorlayan ontolojik bir kırılmadır. Heterobilim Okulu, bu kırılmayı bir veri olarak değil, bir çağrı olarak okur. Çünkü epigenetik, insanın yalnızca "olan" değil, "oluş halinde olan" bir varlık olduğunu gösterir. Ne salt genetik kaderin mahkûmudur insan ne de mutlak özgürlük yanılısamasının efendisi. O, sürekli olarak çevresiyle yazılan, silinen, yeniden yazılan bir metindir. Heterobilim, tam da bu metnin nasıl okunacağını, nasıl dönüştürülebileceğini ve nasıl etik bir zemine taşınabileceğini sorgular.

Heterobilim Okulu açısından epigenetik, biyolojinin sosyolojiye açılan kapısı değil; bilginin parçalanmış disiplinler hâlinde ele alınmasına karşı bir isyandır. Çünkü burada beden, kültür, tarih ve politika ayrılmaz; birbirini üretir. İnsan, yalnızca genetik bir varlık değil, aynı zamanda tarihsel bir tortudur. Atalarının korkuları,

bastırılmış arzuları, travmaları ve umutları bedende sessizce dolaşır. Heterobilim bu durumu “bedensel hafıza rejimi” olarak adlandırır: Toplumun çözemediği çelişkiler, bireyin sinir sistemine devredilir. Bu nedenle epigenetik, Heterobilim açısından yalnızca biyolojik bir keşif değil, toplumsal bir suç mahallidir.

Bu yaklaşım, klasik bireycilik anlayışını kökten reddeder. İnsan ne yalnızca kendi kararlarının ürünü ne de bütünüyle çevresinin kurbanıdır. İnsan, ilişkiler ağında biçimlenen, fakat bu ağı dönüştürme potansiyeline sahip bir varlıktır. Heterobilim, bu potansiyeli “etik sorumluluk” kavramıyla düşünür. Eğer toplumsal koşullar biyolojik izler bırakıyorsa, o hâlde etik yalnızca bireysel davranışlara indirgenemez. Etik, bir toplumun çocuklarına ne bıraktığıyla, hangi duyguları miras bıraktığıyla, hangi korkuları normalleştirdiğiyle ilgilidir. Bu nedenle Heterobilim, adaleti yalnızca hukuki bir kategori değil, biyopolitik bir zorunluluk olarak ele alır.

Heterobilim Okulu’nun epigenetikle kurduğu ilişki, determinizmi reddederken sorumluluğu büyütür. İnsan bütünüyle belirlenmiş değildir; ama bütünüyle özgür de değildir. Bu aralıkta ortaya çıkan şey, etik eylemdir. Bir toplum, kendi travmalarını tanıyıp dönüştürmediği sürece, onları sonraki kuşaklara aktarır. Bu aktarım yalnızca anlatılarla değil, bedenler aracılığıyla gerçekleşir. Dolayısıyla eğitim, sağlık, şehircilik, ekonomi gibi alanlar yalnızca teknik meseleler değil, kuşaklar arası adaletin alanlarıdır.

Heterobilim bu noktada radikal bir öneri sunar: Epigenetik bilinç, politik bir bilinçtir. Bireyin ne yediği, nasıl yaşadığı, neye maruz kaldığı, hangi duygularla büyüdüğü, hangi korkularla çevrelendiği politik bir meseledir. Bu nedenle Heterobilim, “iyi yaşam”ı yalnızca bireysel başarıya indirgemez; kolektif iyilik hâli olarak yeniden tanımlar. Toplumun ruh sağlığı, bireyin ruh sağlığından ayrı düşünülemez. Bir çocuğun bedenine yazılan korku, bir toplumun geleceğine yazılmış bir cümledir.

Son kertede Heterobilim Okulu, epigenetiği bir umut alanı olarak görür. Çünkü epigenetik, kaderin mutlak olmadığını, dönüşümün mümkün olduğunu gösterir. Travma aktarılır; ama iyileşme de aktarılabilir. Şefkat, güven, adalet ve anlam da biyolojik izler bırakabilir. İnsan yalnızca yaralanan bir varlık değil, iyileşme kapasitesi olan bir varlıktır. Heterobilim, bu kapasiteyi teorik bir iddia olmaktan çıkarıp etik bir sorumluluğa dönüştürür.

Bu nedenle epigenetik, Heterobilim için bir bilim dalı değil; bir uyarıdır. Toplumun kendine bakma biçimidir. Nasıl yaşadığımızın, nasıl yönettiğimizin, nasıl sevdiğimizimizin ve nasıl unuttuğumuzun biyolojik sonuçları vardır. Ve bu sonuçlar, yalnızca bugünü değil, henüz doğmamış olanları da şekillendirir. Heterobilim, işte bu yüzden, geleceğe karşı ahlaki bir sözleşme olarak okunmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

EPIGENETİK TEMELLERİ VE BİYOLOJİK MEKANİZMALAR

— *Epigenetics (Epigenetik)*, — C. David Allis, Thomas Jenuwein, Danny Reinberg, Marie-Laure Caparros, 2015, Cold Spring Harbor Laboratory Press, Cold Spring Harbor. Epigenetik alanının temel kavramlarını, kromatin düzenlenmesini, histon modifikasyonlarını ve gen ifadesi kontrolünü sistematik biçimde anlatır; sosyal bilimlerle bağ kurmak isteyen okur için "mekanizma nedir" sorusunu netleştirir. Metindeki "gen kader değildir" iddiasının biyolojik omurgasını kurar; kavramların gevşeyip metafora dönüşmesini engeller.

— *Epigenetic Regulation of Gene Expression (Gen İfadesinin Epigenetik Düzenlenmesi)*, — Bryan M. Turner, 2001, Wiley-Blackwell, Oxford. Kromatin biyolojisinin tarihsel gelişimi ve temel epigenetik düzeneklerin mantığını berrak bir çizgide sunar; sosyolojiye taşınan "bedene yazı" metaforunun bilimsel sınırlarını da gösterir. Disiplinlerarası tartışmada, epigenetiği mistik bir hafıza söylemine kaçırmadan, ölçülebilir süreçler olarak konumlandırmaya yarar.

— *Epigenetics (Epigenetik)*, — C. David Allis, Marie-Laure Caparros, Thomas Jenuwein, Danny Reinberg, 2022, Cold Spring Harbor Laboratory Press, Cold Spring Harbor. Alanın daha güncel baskısı olarak, epigenetik kavramların genişlediği noktaları ve yeni teknik/kanıt rejimlerini toparlar; "sosyal deneyim biyolojik iz bırakır" türü iddiaların hangi deneysel çerçevede anlam kazandığını gösterir. Metindeki sosyolojik genişlemenin biyolojik tutarlılığını korumak için iyi bir çıpa.

— *RNA Regulation (RNA Düzenlenmesi)*, — John F. Connolly, 2015, Caister Academic Press, Norfolk. Epigenetik tartışmanın sadece DNA metilasyonu ve histonlarla sınırlı kalmadığını; RNA düzeyinde düzeneklerin de biyolojik sonucu belirlediğini hatırlatır. Sosyal bilimlerde "tek mekanizma" kolaycılığını kırar. Özellikle stres, gelişim ve bağışıklıkla ilişkili gen düzenlenmesinde RNA aracılı süreçlerin önemini kavramaya yardım eder.

— *Principles of Gene Manipulation and Genomics (Gen Manipülasyonu ve Genomik İlkeleri)*, — Sandy B. Primrose, Richard Twyman, 2006, Blackwell Publishing, Oxford. Epigenetik bulguların nasıl üretildiğini (laboratuvar mantığı, ölçüm, veri okuması) anlamak için güçlü bir yöntemsel zemin verir. Sosyoloji-psikoloji-antropoloji bağlamında epigenetik konuşurken, "kanıt" ile "yorum" ayrımını korumayı sağlar; metnin kurduğu iddiaları bilimsel yöntemle hizalar.

— *The Epigenetics Revolution (Epigenetik Devrim)*, — Nessa Carey, 2011, Columbia University Press, New York. Epigenetiğin popüler düzeydeki "devrim" anlatısını düzgün bir bilim okuryazarlığıyla kurar; sosyal bilimlerin merak ettiği örnekleri (beslenme, stres, çevre) anlaşılır biçimde tartışır. Metnin geniş okur kitlesine açlabilecek bir versiyonunu düşünürken, kavramları sulandırmadan anlatma stratejisi sunar.

SOSYAL EPIGENOMİK, EŞİTSİZLİK VE SAĞLIK

— *The Developing Genome: An Introduction to Behavioral Epigenetics (Gelişen Genom: Davranışsal Epigenetiğe Giriş)*, — David S. Moore, 2015, Oxford University Press, Oxford. Davranış, çevre ve gen ifadesi ilişkisinin nasıl kurulduğunu, "doğa mı nurture mı" tartışmasını aşacak şekilde açıklar. Epigenetik sosyoloji için kritik olan "çevre"nin, soyut bir kavram değil, ölçülebilir bir etkileşim alanı olduğunu gösterir. Metindeki eşitsizlik ve stres tartışmasını psikolojik boyutla birlikte taşır.

— *Social Epidemiology (Sosyal Epidemiyoloji)*, — Lisa F. Berkman, Ichiro Kawachi, M. Maria Glymour, 2014, Oxford University Press, Oxford. Toplumsal koşulların sağlık sonuçlarına dönüşmesini klasik bir

bilimsel çerçevede sunar; epigenetik iddiaların "toplumsal etki" boyutunu sağlamlaştırır. Eşitsizlik, stres, sosyal destek ve kurumların biyolojik çıktıları nasıl etkilediğini kavramak; metindeki "adaletsizlik biyolojik şiddettir" fikrine kanıt zemini kurar.

— *The Spirit Level (Eşitsizlik: Daha Eşit Toplular Daha İyi Yaşar)*, — Richard Wilkinson, Kate Pickett, 2009, Bloomsbury Press, London. Eşitsizlik ile toplumsal sağlık/psikososyal sorunlar arasındaki bağı makro ölçekte tartışır; epigenetik sosyolojiye "yapısal koşullar" perspektifi sağlar. Metindeki sınıf ve güvencesizlik vurgusu için geniş bir toplumsal tablo sunar; epigenetik okuma bu tabloya "bedensel iz" katmanı ekler.

— *Why Zebras Don't Get Ulcers (Zebralar Neden Ülser Olmaz)*, — Robert M. Sapolsky, 2004, Henry Holt and Company, New York. Kronik stresin fizyoloji üzerindeki etkilerini, mekanizma ve örneklerle anlatır; epigenetik psikoloji/sosyoloji arasında köprü kurar. Metindeki "sürekli alarm hâli" fikrinin biyolojik gerçekliğini somutlar. Sosyal bilimler için, gündelik hayatın stres rejimlerinin bedensel maliyetini anlaşılır kılar.

— *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst (Davran: İnsanların En İyi ve En Kötü Hallerinin Biyolojisi)*, — Robert M. Sapolsky, 2017, Penguin Press, New York. Davranışın biyolojik, sosyal ve tarihsel katmanlarını aynı sahnede okur; indirgemecilik tuzaklarına düşmeden çok katmanlı açıklama kurar. Epigenetik sosyolojinin ihtiyacı olan "tek neden yoktur" disiplinini besler. Metnin iktidar, eşitsizlik ve duygu rejimleri tartışmasını biyolojiyle kavga ettirmeden yan yana getirir.

— *The Social Life of DNA (DNA'nın Toplumsal Hayatı)*, — Alondra Nelson, 2016, Beacon Press, Boston. DNA bilgisinin toplumsal kimlik, aidiyet, bellek ve siyaset üretiminde nasıl kullanıldığını anlatır. Epigenetik tartışmanın "bilim" değil "bilim-toplum" ilişkisi olarak okunması için anahtar bir kaynaktır. Metindeki "beden arşivdir" fikrini, biyolojik verinin sosyal dünyada nasıl dolaştığına bağlar.

TRAVMA, GELİŞİM, BAKIM VE KUŞAKLARARASI AKTARIM

— *The Body Keeps the Score (Beden Kayıt Tutar)*, — Bessel van der Kolk, 2014, Viking, New York. Travmanın bedende ve sinir sisteminde nasıl kaldığını klinik ve toplumsal boyutlarıyla anlatır; epigenetik psikolojiye doğrudan temas eder. Metindeki "travma sadece hatırlanan değil, taşınandır" fikrini sağlam bir anlatı ve vaka diliyle destekler. Sosyal koşulların bireysel bedende "kalıcı iz" bırakması temasını güçlü biçimde görünür kılar.

— *The Deepest Well (En Derin Kuyu: Çocukluk Stresi ve Sağlık)*, — Nadine Burke Harris, 2018, Houghton Mifflin Harcourt, Boston. Çocuklukta maruz kalınan stresin yaşam boyu sağlık sonuçlarını klinik deneyimle açıklar; eşitsizlik ve bakımın biyolojik bedelini ortaya koyar. Epigenetik sosyoloji/psikoloji için "erken dönem"nin neden belirleyici olduğunu somutlar. Metindeki kuşaklar arası aktarım fikrine, kamu sağlığı düzeyinde bir okuma ekler.

— *Attachment and Loss (Bağlanma ve Kayıp)*, — John Bowlby, 1969, Basic Books, New York. Bağlanma kuramının temel metni olarak, bakım ilişkilerinin psikolojik örgütlenmeyi nasıl kurduğunu gösterir. Epigenetik tartışmada "sevgi, güven, bakım" gibi kavramların biyolojik etkileri konuşulurken, psikolojik kurucu mekanizmaları ihmal etmemek için kritiktir. Metindeki "iyileşme de aktarılabilir" iddiasına teorik bir temel sunar.

— *A Secure Base (Güvenli Üs)*, — John Bowlby, 1988, Routledge, London. Bağlanmanın pratik ve toplumsal sonuçlarını; aile, kurum ve bakım pratikleri üzerinden düşünür. Epigenetik psikoloji için "bakım rejimleri"nin ne anlama geldiğini, yalnızca bireysel değil kurumsal düzeye taşır. Metnin etik çağrısı açısından, bakımın politik bir mesele olduğunu kavramaya yardım eder.

— *Trauma and Recovery (Travma ve İyileşme)*, — Judith Lewis Herman, 1992, Basic Books, New York. Travmayı bireysel patolojiye indirgemen; şiddet, iktidar ve toplumsal bağlamla birlikte okur. Epigenetik psikoloji/sosyoloji konuşurken gereken etik dili kurar: travma bir "olay" değil, bir düzenin ürettiği süreklilik olabilir. Metindeki biyoiktidar ve yönetimsellik vurgusuyla iyi konuşur.

— *The Polyvagal Theory (Polivagal Kuram)*, — Stephen W. Porges, 2011, W. W. Norton & Company, New York. Sinir sisteminin güven/tehdit algısı üzerinden nasıl örgütlendiğini açıklar; stres, bağlanma ve sosyal davranış ilişkisini biyolojik düzeyde kurar. Epigenetik psikolojinin "bedensel alarm" temasını mekanizma düzeyinde güçlendirir. Sosyal bilimlerde duygulanım, korku ve güvencesizlik tartışmalarına fizyolojik bir omurga ekler.

BİYOPOLİTİKA, İKTİDAR VE TOPLUMSAL DÜZEN

— *The History of Sexuality, Vol. 1 (Cinselliğin Tarihi 1)*, — Michel Foucault, 1976, Gallimard, Paris. Biyopolitika ve iktidarın bedenler üzerinden işleyişini kavramsallaştırır; epigenetikle birleşince iktidarın "biyolojik sonuçlar" üreten tarafı daha görünür olur. Metindeki biyoiktidar tartışmasının felsefi kaynağıdır. Sosyal düzenin sadece yasayla değil, bedenin üretimiyle çalıştığını anlamak için kritik.

— *Society Must Be Defended (Toplum Savunulmalı)*, — Michel Foucault, 1997, Picador, New York. İktidarın savaş mantığı, nüfus yönetimi ve yaşam/ölüm siyaseti üzerinden nasıl kurulduğunu gösterir. Epigenetik sosyoloji için, eşitsizlik ve şiddetin "yan etki" değil "yapısal mekanizma" olabileceğini düşündürür. Metindeki "adaletsizlik biyolojik şiddettir" iddiasına kavramsal sertlik kazandırır.

— *Homo Sacer (Kutsal İnsan)*, — Giorgio Agamben, 1995, Einaudi, Torino. Çıplak hayat, istisna hâli ve egemenlik ilişkisini beden üzerinden kurar; epigenetik okuma bu bedenin "biyolojik iz" katmanını ekler. Metindeki "henüz doğmamış olanı kapsayan iktidar" vurgusunu genişletir. Biyopolitik rejimlerin, hayatı yönetirken hafızayı ve geleceği de nasıl biçimlendirdiğini tartışmaya açar.

— *The New Spirit of Capitalism (Kapitalizmin Yeni Ruhu)*, — Luc Boltanski, Ève Chiapello, 1999, Gallimard, Paris. Neoliberal dönemde iş, performans, esneklik ve belirsizliğin "norm" hâline gelişini anlatır. Metindeki performans baskısı, güvencesizlik ve stres rejimi tartışmasını toplumsal teoriyle destekler. Epigenetik boyut, bu "yeni ruh"un bedensel maliyetini görünür kılar; kavramlar somutlaşır.

— *The Managed Heart (Yönetilen Kalp)*, — Arlie Russell Hochschild, 1983, University of California Press, Berkeley. Duyguların emek olarak yönetilmesini, modern iş rejimlerinin beden ve duygu üzerindeki denetimini anlatır. Epigenetik psikoloji/sosyolojiyle buluştuğunda, duygusal emeğin yalnızca psikolojik değil biyolojik yük ürettiği fikri güçlenir. Metindeki "görünmez kuvvetler" (kaygı, belirsizlik) temasına doğrudan temas eder.

— *Distinction (Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi)*, — Pierre Bourdieu, 1979, Les Éditions de Minuit, Paris. Habitus ve sınıfın bedensel-ruhsal dünyayı nasıl biçimlendirdiğini gösterir; metindeki "habitus biyolojik belleğe kazınır" yorumuna teorik arka plan sağlar. Epigenetik perspektif, Bourdieu'nün bedensel-sosyal süreklilik sezgisini hücresele bir dile taşır. Sınıfın "tarz" değil "yaşam rejimi" olduğunu kavramaya yardım eder.

ANTROPOLOJİ, KÜLTÜR, RİTÜEL VE BEDEN

— *Purity and Danger (Saflik ve Tehlike)*, — Mary Douglas, 1966, Routledge, London. Kirlilik, tabu ve sınırlama rejimlerinin kültür içinde nasıl kurulduğunu gösterir; epigenetik antropolojiye "ritüelin bedensel düzenleyiciliği" açısından zemin sağlar. Metindeki "yasaklar ve tabular yalnızca sembolik değildir" iddiasının kültürel mantığını kurar. Beden-kültür ilişkisini disiplinli okumaya zorlar.

— *The Ritual Process (Ritüel Süreci)*, — Victor Turner, 1969, Aldine Transaction, Chicago. Ritüelin toplumsal dönüşüm, eşik ve ortaklık üretme gücünü anlatır. Epigenetik antropoloji açısından ritüelin stres düzenleme, yas ve dayanışma gibi biyolojik sonuçlara uzanabilecek tarafını düşünmeye imkân verir. Metindeki "kültür biyolojik ekosistemdir" fikrini, ritüelin toplumsal anatomisiyle besler.

— *The Interpretation of Cultures (Kültürlerin Yorumlanması)*, — Clifford Geertz, 1973, Basic Books, New York. Kültürü "anlam ağları" olarak okuma geleneğinin ana metinlerindedir. Epigenetik antropolojiyle birlikte okunduğunda, anlamın bedene nasıl sızdığı; sembolik düzenin fizyolojiyle nasıl temas ettiği tartışması derinleşir. Metindeki "kültür yalnızca sembol değildir" vurgusuna karşı, sembolün gücünü de ihmal etmeyen bir denge sağlar.

— *The Embodiment of Inequality (Eşitsizliğin Bedende Cisimleşmesi)*, — James Quesada, Laurie Kain Hart, Philippe Bourgois, 2011, University of California Press, Berkeley. Yapısal şiddetin bedende nasıl "hastalık" ve "kırılganlık" olarak belirdiğini etnografik ve kuramsal olarak tartışır. Epigenetik sosyoloji ve antropolojiye doğrudan temas eder: toplumsal düzenin bedende iz bırakan tarafını görünür kılar. Metindeki "toplumsal suç mahalli" sezgisini sahaya indirir.

TÜRKİYE BAĞLAMLI

— *Türkiye'de Çağdaşlaşma (Türkiye'de Çağdaşlaşma)*, — Niyazi Berkes, 1978, Doğu-Batı Yayınları, Ankara. Kurumsal dönüşüm, devlet-toplum ilişkisi ve modernleşme kırılmalarını anlatır; epigenetik sosyolojiye "yapısal stres" perspektifi katar. Metindeki biyoiktidar ve yönetimsellik tartışması, Türkiye'nin modernleşme gerilimleriyle birlikte okunduğunda somutlaşır. Eşitsizlik ve belirsizliğin tarihsel köklerini görünür kılar.

— *Türkiye'nin Düzeni (Türkiye'nin Düzeni)*, — Doğan Avcioğlu, 1968, Bilgi Yayınevi, Ankara. Sınıf, devlet ve kalkınma tartışmalarını sert bir siyasal ekonomi hattında kurar; epigenetik sosyoloji için "eşitsizlik nasıl üretiliyor" sorusunun politik anatomisini verir. Metindeki "toplum bedeni yazar" fikrini, kurumsal ve ekonomik düzenekler üzerinden okumayı sağlar; biyolojik iz tartışması, yapısal kaynaklarıyla buluşur.

— *Türkiye'de Toplumsal Yapı (Türkiye'de Toplumsal Yapı)*, — Baykan Sezer, 1981, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul. Türkiye'de toplumun tarihsel kuruluş mantıklarını ve yapısal sürekliliklerini tartışır; epigenetik sosyoloji açısından "uzun dönem" etkilerin nasıl bir sosyal çevre ürettiğini görmeye yarar. Metindeki kuşaklar arası aktarım fikrini, sadece aile değil, toplum ölçeğinde "devreden düzen" olarak okumaya imkân verir.

— *Türk Düşüncesinde Batı Sorunu (Türk Düşüncesinde Batı Sorunu)*, — Cemil Meriç, 1980, Ötüken Neşriyat, İstanbul. Kimlik, kültür, dil ve modernleşme gerilimlerini düşünsel bir yoğunlukla tartışır; epigenetik antropoloji için "kültürel yarılma" ve "hafıza" kavramlarını keskinleştirir. Metindeki "insan tarihsel bir tortudur" sezgisini Türkiye'nin entelektüel hafızasıyla buluşturur; kültür-beden ilişkisinin etik boyutunu diri tutar.